

Skog och Historia i Jönköpings län 2004–2016

– Kort sammanfattande rapport

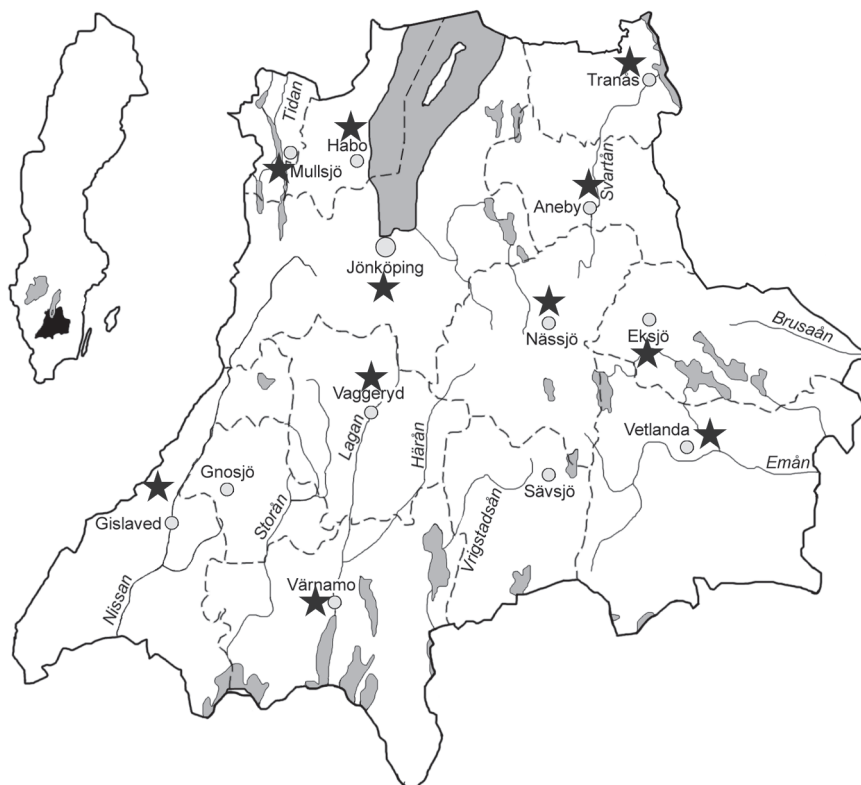
Fornminnesinventeringar utförda i Aneby, Eksjö,
Gislaved, Habo, Jönköping, Mullsjö, Nässjö, Tranås,
Vaggeryd, Vetlanda och Värnamo kommuner.

Skog och Historia i Jönköpings län 2004–2016

– Kort sammanfattande rapport

Fornminnesinventeringar utförda i Aneby, Eksjö, Gislaved, Habo, Jönköping, Mullsjö, Nässjö, Tranås, Vaggeryd, Vetlanda och Värnamo kommuner.

Rapport, ritningar: Linnéa Kallerskg
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2017

Innehåll

Gröna Jobb/Skog och Historiaprojektet.....	5
Syfte och mål	5
Skog och Historia i Jönköpings län	6
Inventeringsreflektioner	7
Agrara lämningar och lägenhetsbebyggelse	7
Skogsbrukslämningar.....	9
Framgångsfaktorer	12
Sammanfattning.....	13
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	16
Tryckta källor	16
Arkiv.....	16
Kartunderlag.....	16

Bilagor

Bilaga 1. Tabell utvisande antal träffar / registrerade RAÄ-nummer i FMIS för projektet Skog och Historia inom de socknar som berörts av projektet i Jönköpings län.

Gröna Jobb/Skog och Historiaprojektet

Projektet Skog och Historia startade i Värmland år 1995. Därefter tog flera län runt om i Sverige initiativ till att driva projektet. Bakgrunden var ett arbetsmarknadsprojekt inriktat mot fornminnesinventering i skogsmark, för att från den antikvariska sidan få fram ett förbättrat antikvariskt kunskapsunderlag. Projektet drevs av Skogsvårdstyrelsen, läns museer, länsstyrelser, länsarbetsnämnder och Riksantikvarieämbetet. Vid tidpunkten 2005 berörde projektet i stort sett alla län i Sverige.

I den nya skogspolitiken som infördes i början av 1990-talet var miljömålet likställt med produktionsmålet, vilket innebar att det uppstod ett påtagligt behov att få fram en bättre kunskapsöversikt av förhållandena vad gäller skogens kulturarv än vad som stod till buds. Övergripande definition av miljömålet Levande skogar: "Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas."

Tre myndigheter samverkade nationellt för att svara upp mot politikerområdena arbetsmarknads-, miljö-, skogs- och kulturpolitik, och dessa var Arbetsmarknadsstyrelsen, Skogsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet. Projektet benämndes Gröna Jobb / Skog och Historia utifrån dess inriktning och förutsättningar. För den regionala samverkan stod Skogsstyrelsen, länsstyrelserna och läns-museerna för.

Syfte och mål

Ett huvudsyfte med Gröna Jobb var att utveckla metoder för att minska antalet arbetssökande efter lång tid av arbetslöshet. Den arbetsmarknadsmässiga målsättningen var att varannan deltagare under anställningen skulle gå vidare till annan arbetsgivare, påbörja reguljär utbildning eller arbetsmarknadsutbildning.

Syftet ur antikvariskt perspektiv i projektet Skog och Historia var att genom inventering av skogens kulturlämningar erhålla utökad kännedom om lämningarnas karaktär och belägenhet, göra dessa tillgängliga och uppmärksamma dem i samband med skogsbruks-åtgärder, samt som yttersta målsättning att synliggöra och skydda lämningarna i enlighet med Kulturminneslagen, efter 2014-01-01 Kulturmiljölagen, för att därigenom erhålla ett förbättrat planeringsunderlag vid myndighetsutövning och övriga instansers handläggning av kulturmiljöärenden samt för andra ändamål som till exempel information och forskning.

Projektets övergripande antikvariska målsättning för Jönköpings län var att efter granskning registrera lämningarna i Riksantikvarieämbetets fornminnessystem FMIS.

Skog och Historia i Jönköpings län

Projektet Skog och Historia startade i Jönköpings län år 2004. Två fältinventeringsprojekt startade, båda utförda parallellt de första åren, med likartat upplägg och inriktning, dock i olika omfattning. Ett mindre, utgjordes av ett småskaligt projekt i form av en pilotstudie, det enda i sitt slag i landet, utfört av den ideella föreningen Högländets fornminnesförening med huvudsäte i Aneby, Tranås, Nässjö kommuner vari fältinventeringar främst i skogsmark utfördes. Länsstyrelsen i Jönköpings län var huvudman och Jönköpings läns museum var regionalt antikvariskt ansvarig. Detta projekt utfördes i fält under ett par veckor årligen av 5–10 personer åren 2004–2014. Projektet utvidgades med uppteckning av ortnamn parallellt med fornminnesinventeringen, men tyvärr kom denna del av projektet aldrig att blomma ut på grund av sjukdom.

Vidare drevs det stora nationella arbetsmarknadsprojektet projektet Gröna Jobb/Skog och Historia med fältinventering utfört säsongvis åren 2004–2007 av drygt hundra inventerare, projektanställda på heltid av Skogsstyrelsen, huvudman med projekt- och personalansvar, i samverkan med Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen i Jönköpings län, samt Jönköpings län museum som regionalt antikvariskt ansvarig institution. Detta projekt drevs i elva av länets tretton kommuner.

Inom arbetsmarknadssektorn innefattade arbetet bland annat utbildning i jobsökning, kontakter med arbetsgivare samt friskvård. De anställdas arbetsuppgifter inom den antikvariska sidan innefattade relevant utbildning i kulturhistoria, såväl teoretisk som praktisk och med konkreta arbetsuppgifter under sakkunnig ledning i källforskning, fältinventering med positionering och beskrivning av påträffade lämningar, databashantering med mera. Arbetsuppgifterna fördelades efter säsong.

Arbetsmarknadsprojektet Gröna Jobb pågick till och med år 2007. Dock återstod ett omfattande inventeringsmaterial som ej hunnit med att antikvariskt granskas. Eftersläpande granskning samt registrering i FMIS län kunde dock utföras tack vare årliga bidrag fördelat av Riksantikvarieämbetet via länsstyrelserna till berörda läns museer till och med år 2016. För Jönköpings läns del slutfördes projekten 2016.

Under projektets uppstod en del oklarheter gällande medelstilldelning år 2010. Sent utdelade medel för granskning, utfärdade november, december 2010, kunde inte förbrukas då vinterväder förhindrade fältarbete varför pengarna fick återlämnas. Vidare uppstod en del oklarheter mellan Skogsvårdsstyrelsen och läns museet gällande personalansvar samt tekniska spörsmål i fältutbildningen. Från läns museets sida fanns behov att strama upp och effektivisera fältgranskningstillfällen med grupperna för att inte behöva göra återbesök. Därtill behövdes rutiner kring effektivare fältdokumentation upprättas, vilket även kan gälla för framtida behov.

För detaljerad information i Gröna Jobb/Skog och Historiaprojektet 2004–2007 se Engmans, Lorentzons, Wennerbergs lägesrapport 2004–2007, Jönköpings läns museum 2008:34. Se även årsrapporter med årsvisa sammanställningar för båda Skog och Historiaprojekten 2004–2016 i Jönköpings läns museums arkiv.

Inventeringsreflexioner

Omkring 5000 RAÄ - nummer har för projektets räkning registrerats i FMIS. Merparten är nyregistreringar men där ingår även uppdateringar, revideringar av tidigare registreringar. Tre fornlämningskategorier har utkristalliserats inom Jönköpings län: agrara lämningar – främst avseende områden med fossil åker och röjningsröseområden, lägenhetsbebyggelse – torp samt skogsbrukslämningar – främst kolningsanläggningar. Skog och Historia projektet har visat på hög förekomst av tidigare ej registrerade lämningar, trots att de inventerade områdena har ingått i tidigare utförda länstäckande fornminnesinventeringar på 1950-talet och 1980-talet. De hade dock andra prioriteringar och inte heller tillräckligt med resurser för att konsekvent ta med dessa lämningstyper i fältinventeringarna.

Agrara lämningar och lägenhetsbebyggelse

Enligt Kulturmiljölagen bedöms agrara lämningar och lägenhetsbebyggelser äldre än 1850 som Fornlämning och yngre än 1850 som Övrig kulturhistorisk lämning. Agrara lämningar i skogsmark har i Skog och Historiaprojektet för Jönköpings län utgjort en påtaglig och frekvent lämningstyp. Dessa har för övrigt till stor del i noterats i moränmarksområdena i östra länsdelen. – Länet uppvisar regionala skillnader i synliga spår av markutnyttjande, inte bara utifrån kulturella utgångspunkter utan även betingat ur olika geologiska och kvartärgeologiska förutsättningar vad gäller berggrund och jordartsförhållanden.

Lämningar efter torpen med bebyggelser, brunnar, färdvägar, stigar, kolning samt de agrara lämningarna med forna åkrar, betesmarker och gården från 1600 – 1800- tal med varierande formelement som stenröjda åkerytor, stenmurar, gården, röjningsrösen, hägnader med förekomst såväl i utmarksområden som nära anslutning till dagens jordbruksmarker är som ofta omnämns i antikvarisk litteratur i ämnet komplexa och mångfacetterade (se t ex Jönköpings läns museum 2015).

Det fossila agrara landskapet är som vi alla vet ingen frusen tidsbild av före eller efter 1850 enligt gällande Kulturmiljölagen. De lämningar som bedöms vara av yngre karaktär, från 1800-talets senare del, innefattar ofta element av äldre tiders markutnyttjande, alltså före 1850. Förutom att vi ser spåren av olika epokers sentida stenröjning och brukande av åkermarken finns också spåren av äldre fossil åker i form av stenröjda åkrar, äldre hägnader m.m. samt fragment av tidigare röjningar med röjningsrösen runt omkring torpens

omsorgsfullt stenröjda marker. Där så varit möjligt framstår det, ur en enkel inventares bedömning, utan djupare insikter om vilka socio-ekonomiska faktorer som legat bakom, att det förefaller som om torpen, i möjligaste mån har anlagts på tidigare brukade och stenröjda marker, vilket då ger andra tidsdimensioner vid tolkning av lämningarna och platsens brukande. – Det agrara kulturlandskapets komplexitet kan rimligen jämföras med det urbana.

Det har också framgått vid inventeringsprojektet att röjningsrösena utifrån karaktär och belägenhet representerar olika former av markutnyttjande, vilket inte på något vis är okänt sedan tidigare, men som mer frekvent uppdagats i samband med mer kontinuerligt och intensivt fältinventeringsarbete inom projektet. Röjningsröseområden representerar röjning för odling och röjning för bete. Vad gäller det senare var det småländska småskaliga jordbruket historiskt sett baserat på betesdrift. De fysiska spåren härifrån förefaller utifrån fältiakttagelser bland annat utgöras av dessa röjningar vilka framskapat områden med små, runda, låga, med flack form, tätt liggande odlingsrösen, en- till tvåskiktade, mindre stenar, luftig stenpackning, somligt omsorgsfullt- somligt mindre omsorgsfullt lagda i marker vilka till synes aldrig blivit uppodlade, varken före eller efter, däremot kan de eventuellt ha hyggesbränts för ändamålet ifråga. Sällan eller aldrig förekommer i dessa sammanhang röjningsrösen av andra format, till exempel större.

Betesröjda marker har givetvis senare också brukats som åker, vars fysiska spår då avviker från de enbart betesröjda markerna. I de historiska kartmaterialen kan framgå att motsvarande betesröjda områden har ingått i utmarker, betecknade som betesmark med hagar av olika slag. Röjningsrösen i sådana marker behöver inte ensidigt signalera övergivna odlingsmarker som övergått till betesmarker, utan de kan också representera markröjningar för endast bete och ängsmark.

Man kan inte heller utgå ifrån att det råder självklara kronologiska skillnader i geografisk spridning av agrara lämningar i skogsmark, utifrån perifera eller mer centrala lägen i förhållande till dagens bebyggelse och odlingsmarker.

Ovan anförda kortfattade resonemang rörande agrara lämningar i fältinventeringssammanhang har berört senare historisk tidsepok (ca 17–1800-tal). Vad gäller betydligt mer fördjupade reflektioner och analyser kring ålder och tidsdjup av agrara lämningar hänvisas till exempel till följande litteratur: *Agrarlämningar i det nutida samhället. Vad har gjorts och hur går vi vidare med undersökningar, värdering och handläggning av agrara lämningar?* Rapport från seminarium i Jönköping 17-18 april 2013 och *Odling och markutnyttjande. Syn-tesarbete utifrån undersökningar av fossil åkermark i Jönköpings län* (båda Jönköpings läns museum 2015) samt *Vad är Övrig Kulturhistorisk Lämning?* Rapport från ett seminarium den 11 maj 2015. (Red Nyqvist&Karlsson, Göteborgs universitet 2015).

För att få ett säkrare underlag vid bedömning av lägenhetsbebyggelsernas ålder, Fornlämning eller Övrig kulturhistorisk lämning, före eller efter 1850, enligt Kulturmiljölagen, gjordes en riktad insats med genomgång av merparten av de torplämningar som återstod att granska och registrera i FMIS under senare delen av 2015 och 2016. Arkivstudier i Riksarkivets databaser via SVAR-registret, genomgång av det historiska kartmaterialet, samt genomgång av lokal historisk litteratur kring socknarnas torp och gårdar gjordes av kulturgeograf Ådel Vestbö Franzén som sammanställde materialet i ett för ändamålet väl utarbetat kompendium. Tack vare denna genomgång erhöles ett välkommet lättillgängligt kunskapsunderlag vilket effektiviserade registreringsarbetet och bidrog till säkrare bedömning av torpens ålder och därmed fastställandet av antikvarisk status. Ett oväntat betydande antal lägenhetsbebyggelser visade sig vara äldre än 1850 och erhöles därmed antikvarisk bedömning Fornlämning.

Skogsbrukslämningar

Ett betydande antal av de lämningstyper som inventerades fram i skogarna i Jönköpings län för projektets räkning var skogsbrukslämningar, främst kolningsanläggningar som kolbottnar och kolarkojgrunder samt kolningsgropar. De två förstnämnda lämningsskatterna ges vanligen i enlighet med Kulturmiljölagen antikvarisk bedömning Övrig kulturhistorisk lämning, yngre än 1850, medans kolningsgroparna bedöms som Fornlämning.

Fyra områden med skogsbrukslämningar har inom projektet utkristalliserats: Habo socken i Habo kommun, Höreda socken i Eksjö kommun, Båraryd, Öreryd socknar i Gislaveds kommun samt Byarums socken i Vaggeryds kommun. Inte oväntat förefaller det oftast råda samband mellan de omfattande stråken med lämningar efter kolbottnar och järnbruksepoken. I landskapet förekommer de mångtaliga koncentrerade kolningslämningarna i magra marker som geologiskt består av isälvsavlagrad sand, grus med tunt humusskikt, skogsmark, med dominerande trädslag av tall.

I Habo socken torde merparten av registrerade kolningslämningar, runda kolbottnar, ha utgjort kolning i resmilor för Säterfors järnbruk (1742 – 1800-talets senare del) och dess masugn.

Ett förhållandevis stort antal kolningsanläggningar efter kolningsgropar, resmilor och liggmilor har framkommit vid Skog och Historiainventeringen i Höreda socken, Eksjö kommun. Det för länet högsta andelen antal registrerade kolbottnar efter liggmilor finns här registrerat av Skog och Historiaprojektet med 63 FMIS nummer. Vidare har antalet kolningsgropar i socknen utökats från 2 till 41 registrerade RAÄ nummer. Liggmilorna kan vid sidan av resmilebottnarna representera lämningar för kolproduktion till den masugn som fanns i bruk i socknen, utifrån vad vi idag känner till från tiden 1600-talets förra hälft och mitt. Masugnen finns inritad

med angiven text ”masugn” på en häradscharta från 1650 (Södra Vedbo härad akt E14). Masugnen (RAÄ Höreda 598) var anlagd utmed Solgenån på säteriet Ryningsholms mark.

Vad gäller datering av kolningslämningar, framförallt milbottarna, kan nämnas att en kolbotten efter liggmila i Höreda socken, Nifsarp (RAÄ Höreda 337), Eksjö kommun har arkeologiskt undersökts och genom ^{14}C analys daterats till senmedeltid -1600-tal och vid samma utgrävning ^{14}C - daterades en kolbotten till resmila till 1600-talets slut – 1900-talets början samt tre kolningsgropar, varav två daterades till medeltid (1215–1420) och en till folkvandringsringtid (420–560 e Kr) (Wennerberg 2008). I Sanderyds socken, Hedenstorp, i Jönköpings kommun undersöktes år 2008 flera kolningsanläggningar vid en större undersökning och bland dessa daterades två liggmilebottnar genom ^{14}C analys till 1450–1640, fyra resmilebottnar ^{14}C -daterades till 1510–1950 samt tio kolningsgropar ^{14}C daterades till medeltid 1020–1280 (Lorentzon 2012. Därtill kan nämnas att i Tabergstrakten, Sanderyd och Månsarps socknar, har alltsedan 1980-talet ett flertal kolningsgropar undersökts och daterats framförallt till tidig- högmedeltid (se arkeologiska rapporter från Jönköpings läns museum samt Tabergs hembygdsförenings årsböcker).

Inte en kolbotten efter liggmila fanns känd i FMIS före Skog och Historiaprojektet i Jönköpings län. I stort sett samtliga numera registrerade liggmilebottnar, sammanlagt 102 FMIS-nummer, enskilda eller ingående områden med skogsbrukslämningar, har framkommit i samband med Skog och Historia projektet. Därtill har på senare år tillkommit cirka 11 RAÄ-nummer med liggmilebottnar i samband med arkeologiska utredningar. För länets del, förefaller liggmilen representera äldre epokers kolning, innan resmilen blev mer frekvent, vilket också konstateras av Lorentzon 2012 (s 38) och Wennerberg 2008 (s 32 f).

Tack vare Skog och Historiaprojektet träder nu för länets del ett nytt kunskapsunderlag och en kompletterande bild av kolningshistorik fram ur de inventerade skogarna med nya kunskaps- och forskningsperspektiv kring kolning, före och vid sidan av den frekventa järnbruksepoken tog fart under 16- och 1700-talen.

Längs Lagan i Byarums socken och nordligaste delen av Tofteryds socken anlades tre järnbruk. Lagans vatten erbjöd gott om vattenkraft och i trakterna fanns tillgång till skogar för kolfångst, dock ej oändligt. Järnbruken var från norr Eckersholm (1612–1884 (1912)) däremellan Götafors (1672–1689, 1692–1882) och Götaströms bruk (1689–1893) i söder. De inventerade kolningslämningarna torde i första hand höra samman med kolfångst för dessa bruk. Götafors järnbruk, anlades på Götarps ägor, i norr gränsande till Vaggeryds by, där nu tätorten Vaggeryd ligger. De inventerade kvartsbladen omfattar markområden strax norr om Vaggeryd, väster, norr och nordöst om Hjortsjön. Dessa har ingått i järnbruksmarker,

Götha Bruks ägor, bland annat den så kallade *Götharps moen* (karta laga skifte 1870, akt 06-bya-109) väster om sjön och på Gärhovs marker samt delar av Vaggeryds bys utmarker. Utifrån det stora antalet kolbottnar i traktens skogsmarker kan man anta att skogarna blev kraftigt uthuggna och stora arealer måste periodvis säkerligen ha utgjorts av kalhyggen. Det stora antalet kolbottnar vittnar dessutom om brukens enorma behov av kol, vilket i många fall lett till konkurrens och tvistemål. (Gustavsson 2000, s 53).

De inventerade kolningslämningarna här, består framförallt av runda kolbottnar efter resmilor, i enstaka fall finns även liggmilor registrerade, men dessa i marginellt antal och dessutom osäkra. I skogarna framträder ett kulturellt ensartat kolningslandskap med tät förekomst av kolningslämningar i flack- lätt kuperad, mager skogsmark, mest tall i marker av stenfattig, isälvsavlagrad sand och grus, med tunn förna. Kolningsanläggningarna ligger generellt tätt, vilket nu framgår av FMIS. Kolbottnarna är vanligen 15–19 meter i diameter, förekommer ofta parvis med en kolarkojegrund, denna närmast rund – vallformad hästskoform, 5–6 x 4–5 meter, ofta, men ej konsekvent, anlagd i grov västlig riktning om kolmilorna med öppning åt öster, för att om möjligt undvika kolmileröken vilken genom de västliga vindar fördes vidare åt öster. Sällan kunde konstateras stenbyggda spisrösen i kojlämningarna, möjligen har man i dessa stenfattiga marker fört med sig stenen till nästa kojbygge eller så har uppvärmning i andra former, åtminstone i senare skede, möjligen skett med flyttbara kaminer.

Kolningslämningar efter kolmilor och kojgrunder bedöms antikvariskt som Övrig kulturhistorisk lämning, yngre än 1850. Det är dock inte möjligt att bedöma kolbottnarnas ålder vid fältinventering utan arkeologins hjälp. I sällsynta fall kan ålder fastställas med hjälp av det historiska kartmaterialet. Vidare kan där finnas upplysningar i bruksarkiven när och på vilka marker kolarna hade sina produktionsplatser, men också givna uppgifter om volym i kolframställning och omfattningen av transporter med mera för den lyckligt lottade med tid för arkivstudier. Rimligen inrymmer kolningslämningarna en kolningsepok med större tidsrymd före 1850 än efter 1850 då flertalet av järnbruken avvecklades i slutet på 1800-talet. Ur antikvarisk aspekt måste man utgå ifrån att ett kolningslandskap inte bara är prickar på en karta av övriga kulturhistoriska lämningar utan inrymmer djupare historiska tidshorisonter och dimensioner i form av förändrade tekniska utföranden och de facto att kolningen självklart hade en central betydelse för järnbruken med dess järnproduktion i dess olika led. Kolframställningen var ju också en binäring som gav betydelsefull inkomst i kolning och körslor för traktens bönder.

Inom de inventerade kartbladen för Byarums socken var graden av skogsbruksskadade lämningar tämligen låg trots att lämningarna ligger mycket tätt i skogsmark. Skadorna kunde bestå av rotvältor,

skogsmaskiners hjulspår, anläggande av skogsvägar och vändplaner, i enstaka fall var något skifte markberett. Markerna nyttjas idag av närboende för motion och rekreation. Kors och tvärs genom de lätt kuperade skogsmarkerna kring Hjortsjön löper stigar och småvägar som inbjuder till upplevelser, rekreation och vardagsmotion. Tack vare ett omsorgsfullt skogsbruk avtecknas kolbottnarna och kojgrunderna ännu tydligt i markerna.

I Gislaveds kommun, Båraryds och Öreryds socknar har inom Skog och Historia projektet rikligt med nyupptäckta skogsbrukslämningar i form av kolningsanläggningar, kolbottnar till resmilor samt kolningsgropar registrerats i skogsmark. Markerna består i huvudsak av lätt kuperad skogsmark, med isälvsavlagrad sand och grus beväxta med främst tall, skogsmarker som även här konserverat ett synligt kulturarv av kolning. Kolbottnarna torde ha samband med kolproduktion för Gyllenfors bruk (1743–1890).

Kolningsgroparna däremot vilka ofta förekommer i samma områden som kolbottnarna, inte bara i Gislaved utan generellt i länet, torde utifrån vad vi känner till från andra länsdelar representera äldre skede av kolning och då främst kolning för framställning av blästjärn. Kolningsgroparna i Gislavedstrakten har varierande former och storlekar, dels större 2–3 meter i diameter och 1,5 meter djupa, men också mindre format, 1–1,5 meter i diameter, närmast kvadratiske former och bottenplan och med raka kanter. I några enstaka fall har blästbrukslämningar påträffats i omedelbar anslutning till kolningsgroparna, såväl de mindre som de större. De inventerade områdena ingår i ett stråk med kolningsgropar längs Nissandalen. Än så länge finns tyvärr inga dateringar av kolningsgropar eller blästbrukslämningar härifrån.

Framgångsfaktorer

Projektet Skog och Historia har uppmärksammat behovet av förändrat synsätt och värdering av Övriga kulturhistoriska lämningar. Dessa representerar inte bara ett tidsskikt utan ingår i komplexa strukturer och landskapsavsnitt konserverat i dagens skogsmarker och speglar påtagligt näringars villkor i landskapsförändringar och människors villkor som verkat i dessa marker. Lämningarna är outforskade och behöver bättre skydd genom kunskapsuppgående arbete.

Alla inblandade i projektet såväl inventerare som tjänstemän har erhållit nya kunskaper och erfarenheter, var och en på sitt sätt, och i många fall har kulturmiljömedvetandet rotats djupt eller djupare bland de medverkande. Man kan utgå ifrån att det positiva engagemanget bland de medverkande har genererat någon form av ambassadörsskap för kulturarvet. Flera har uppmärksamats på och intresserat sig i kulturarvfrågor, i vårdandet och värnandet och bevarandet av skogens kulturlämningar. Det finns också uppenbara lokalhistoriska engagemang, det mest påtagliga som undertecknad

kommit i kontakt med är Höglandets fornminnesförenings olika initiativ att förankra och sprida kännedom om nyvunna kunskaper kring inventeringsresultaten i form av visningar, guideböcker, föredrag, artiklar, skyltning, vård och medborgarförslag.

Skogen är mer än bara industri, den innesluter en rik kulturhistoria, erbjuder rekreation, naturupplevelser och kulturturistiska värden, så låt oss då gemensamt i samverkan med olika intressenter och myndigheters övergripande nationella mål skapa långsiktigt hållbara verktyg för respekt och värnande av skogens kulturarv.

Sammanfattning

Under åren 2004–2007 genomfördes det nationella arbetsmarknadsprojektet Gröna Jobb/Skog och Historia i Jönköpings län med inventering av fornlämningar i skogsmark inom särskilt utvalda områden av Jönköpings län. Åren 2008–2016 utfördes årliga granskningsinsatser av de objekt som inte hunnit att granskas under de fyra första åren. Tre myndigheter samverkade nationellt för att svara upp mot politikerområdena arbetsmarknads-, miljö-, skogs- och kulturpolitik, och dessa var Arbetsmarknadsstyrelsen, Skogsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet. Projektet benämndes Gröna Jobb/Skog och Historia utifrån dess inriktning och förutsättningar. För den regionala samverkan stod Skogsstyrelsen, länsstyrelserna och länsmuseerna för. Parallellt med det större arbetsmarknadsprojektet drevs i Jönköpings län även ett mindre projekt tillsammans med Höglandets fornminnesförening, med inventering av lämningar i skogsmark huvudsakligen i Aneby och Tranås kommuner åren 2004–2014.

Det antikvariska syftet med Skog och Historiaprojektet var att få utökad kunskap om lämningstyper i skogsmark. Sammanlagt registrerades omkring 5000 RAÄ - nummer. Projektets stora värde ur antikvariskt perspektiv var utökad kännedom om skogens kulturarv, vilka lämningstyper finns representerade, omfattning och karaktär inom utvalda inventerade områden. Bland annat visade det sig att kategorier av Övriga kulturhistoriska lämningar efter 1850 är komplexa och ofta representerar fler ålderdomliga tidsdjup. Det övergripande målet för den antikvariska delen i projektet för Jönköpings län är uppfyllt: att granskade lämningar är registrerade i Riksantikvarieämbetets fornminnessystem FMIS och därigenom blir identifierade, kända och skyddade i enlighet med Kulturmiljölagen.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museum Dnr	Länsstyrelsen i Jönköpings län Dnr	Länsstyrelsen i Jönköpings län Beslutsdatum
79/2004		
248/2004	431-12417-2005	2005-09-27
248/2004	431-13214-2007	2007-09-06
65/2005		
50/2006		
54/2007	431-13215-2007	2007-09-06
45/2008	431-7100-08	2008-04-25
45/2008	431-9715-2008	2008-06-04
45/2008	431-11979-09	2009-08-28
111/2010	431-2404-10	2010-04-23
190/2010	431-3306-2010	2010-06-10
121/2011	431-1438-2011	2011-03-30
365/2011	431-3255-2012	2012-04-26
313/2012	431-1082-2013	2013-02-19
313/2012	431-2338-2013	2013-03-21
313/2012	431-1082-2013	2013-02-19
306/2013	431-1353-2014	2014-02-24
64/2015	431-1172-2015	2015-02-16
94/2016	431-1902-2016	2016-03-14

Beställare: Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen, Länsstyrelsen i Jönköpings län

Fältansvarig: Fredrik Engman, Linnéa Kallerskog, Moa Lorentzon

Fältpersonal: Britt Ajneborn, Fredrik Engman, Jörgen Gustafsson, Linnéa Kallerskog, Moa Lorentzon, Ann-Marie Nordman, Rickard Wennerberg, Jan Zander, Anna Ödéén.

Fältarbetstid: Periodvis åren 2004-2016.

Län: Jönköpings län

KOMMUN: SOCKEN:

Aneby: Askeryd, Bredestad, Bälaryd,
Frinnaryd, Lommaryd, Mar-
bäck

Eksjö: Höreda

Gislaved: Båraryd, Öreryd

Habo: Gustav Adolf, Habo

Jönköping: Angerdshestra, Bottnaryd, Järs-
näs, Järstorp, Lekeryd, Mulse-
ryd, Sandseryd, Svarttorp

Mullsjö: Bjurbäck, Nykyrka, Sandhem

Nässjö: Almesåkra, Barkeryd, Flisby,
Norra Sandsjö, Norra Solberga,,
Nässjö

Tranås: Linderås, Tranås (Säby socken)

Vaggeryd: Byarum

Vetlanda: Alseda, Björkö, Näsby, Vetlanda

Värnamo: Kärda, Värnamo

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Engman, F., Lorentzon, M., & Vestbö Franzén, Å. (Red). 2015. *Agrarlämningar i det nutida samhället. Vad har gjorts och hur går vi vidare med undersökningar, värdering och handläggning av agrara lämningar?* Rapport från seminarium i Jönköping 17-18 april 2013. Jönköpings läns museum.
- Gustavsson, L. 2000, *Järnbruken kring Taberg – del 1* i Tabergs bergslag XIX. Tabergs bergslags hembygdsförening.
- Lorentzon, M. 2012. *Järnframställning och kolning vid Axamo flygplats*. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Engman, F., Lorentzon, M., & Wennerberg, R. 2008. *Skog & Historia i Jönköpings län*. Lägesrapport för åren 2004–2007, efter avslutandet av Gröna Jobb. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2008-34.
- Engman, F., Lorentzon, M. & Vestbö Franzén, Å. 2015. *Odling och markutnyttjande*. Syntesarbete utifrån undersökningar av fossil åkermark i Jönköpings län. Jönköpings läns museum.
- Nyqvist R & Karlsson H., (Red). 2015. *Vad är Övrig Kulturhistorisk Lämning?* Rapport från ett seminarium den 11 maj 2015. Göteborgs universitet.
- Wennerberg, R. 2008. *1000 år av kolning i Nifsarp* Arkeologisk undersökning av kolningsgropar, liggmila och kolbottnar inför anläggande av ny trafikövningsplats inom fastigheten Nifsarp 1:12. Höreda socken i Eksjö kommun Jönköpings län. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2008:17.

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. Jönköping.

Kartunderlag

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://letjanster.lantmateriet.se>):

Lantmäterimyndigheternas arkiv: Byarums socken, Boarp Akt: 06-bya-109. Laga skifte 1870-11-19. Upprättad av Myander (andre lantmätare).

Bilaga 1. Tabell över antal träffar och registrerade RAÄ-nr i FMIS

Kommun	Socken	Antal FMIS-träffar/Antal enskilda nummer nyinventerat och reviderat 2004 01 01-2016-12-31.
Aneby	Askeryd	287/255
Aneby	Bredestad	114/105
Aneby	Bälaryd	240/222
Aneby	Frinnaryd	124/118
Aneby	Lommaryd	132/106
Aneby	Marbäck	101/97
Eksjö	Höreda	443/341
Gislaved	Båreryd	298/178
Gislaved	Öreryd	625/336
Habo	Gustav Adolf	2/2
Habo	Habo	350/244
Jönköping	Angerdshestra	106/70
Jönköping	Bottnaryd	8/4
Jönköping	Järsnäs	122/101
Jönköping	Järstorp	156/116
Jönköping	Lekeryd	36/26
Jönköping	Mulseryd	655/395
Jönköping	Sandseryd	62/47
Jönköping	Svarttorp	242/174
Mullsjö	Bjurbäck	13/11
Mullsjö	Nykyrka	128/86
Mullsjö	Sandhem	8/8
Nässjö	Almesåkra	87/59
Nässjö	Barkeryd	44/39
Nässjö	Flisby	96/71
Nässjö	Norra Sandsjö	58/42
Nässjö	Norra Solberga	216/183
Nässjö	Nässjö	422/367
Tranås	Linderås	120/109
Tranås	Tranås (Säby socken)	341/317
Vaggeryd	Byarum	932/439
Vetlanda	Alseda	203/167
Vetlanda	Björkö	21/17
Vetlanda	Näsby	124/89
Vetlanda	Vetlanda	181/150
Värnamo	Kärda	1/1
Värnamo	Värnamo	6/4

Tabell utvisande antal träffar och registrerade RAÄ-nummer i FMIS för projektet Skog och Historia inom de socknar som berörts av projektet i Jönköpings län. Antalen kan variera något beroende på vilka sökkriterier man väljer i FMIS.

Rapporten sammanfattar det under åren 2004–2007 genomförda nationella arbetsmarknadsprojektet Gröna Jobb/Skog och Historia avseende inventering av fornlämningar i skogsmark inom särskilt utvalda områden av Jönköpings län. Därefter genomfördes under 2008–2016 årliga kompletterande granskningsinsatser.

Tre myndigheter - Arbetsmarknadsstyrelsen, Skogsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet, samverkade nationellt för att svara upp mot politikerområdena arbetsmarknads-, miljö-, skogs- och kulturpolitik. Projektet benämndes Gröna Jobb/Skog och Historia utifrån dess inriktning och förutsättningar. För den regionala samverkan i Jönköpings län stod Skogsstyrelsen, länsstyrelsen och Jönköpings läns museum. Parallellt med det större arbetsmarknadsprojektet drevs i Jönköpings län även ett mindre projekt tillsammans med Högländets fornminnesförening, med inventering av lämningar i skogsmark i Aneby och Tranås kommuner. Rapporten belyser särskilt inventeringserfarenheterna rörande agrara lämningar, torplämningar samt lämningar efter kolningsverksamhet.